

Odhad veľkosti neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku v rokoch 2011 a 2012

Estimation of the Amount of Unpaid Work Value in Households in Slovakia between 2011 and 2012

Alena Kaščáková, Gabriela Nedelová

Abstract: The contribution deals with the methodology of unpaid work volume and value survey in Slovak households. It describes the statistical survey process that aimed at the quantification of the unpaid work in Slovak households in 2011 and 2012 years. The information of the volume and the structure of the weekly unpaid work in the representative sample of the Slovak households completed by the information of motivation, opinions and the socio-demographic characteristics of the respondents and households was the result of the research. The observed data was recalculated into the whole population and the year and the volume of the unpaid work in the households and its share of the GDP created in Slovakia in 2011 was quantified.

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá metodológiou zisťovania objemu a hodnoty neplatennej práce v slovenských domácnostiach. Popisuje priebeh štatistického prieskumu, ktorého cieľom bolo kvantifikovať objem neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku v rokoch 2011 a 2012. Výsledkom bola informácia o veľkosti a štruktúre týždenného objemu neplatennej práce na reprezentatívnej vzorke slovenských domácností doplnená o informáciu o motivácii, názoroch a socio-demografických charakteristikách respondentov a domácností. Získané údaje boli prepočítané na celú populáciu a rok, pričom bola kvantifikovaná hodnota neplatennej práce vytvorenej v domácnostiach a jej podiel z celkového objemu HDP vytvoreného na Slovensku v roku 2011.

Key words: neplatená práca, dotazníkový prieskum, inputová metóda, klasifikácia zamestnaní (KZAM), HDP.

Kľúčové slová: unpaid work, questionnaire research, input method, Classification of Occupation (ISCO-88), GDP.

JEL classification: J11

Úvod

Veľkosť neplatennej práce v ekonomikách jednotlivých krajín nie je rovnaká, ovplyvňuje ju množstvo ekonomických, legislatívnych, sociálnych demografických i sociologických faktorov. Nie sú jednotné ani metódy a postupy jej merania. Prevažujúcim zdrojom informácií o veľkosti a štruktúre neplatennej práce v európskych krajinách i v ďalších krajinách sveta je Štatistické zisťovanie využitia času (TUS). Na kvantifikáciu veľkosti neplatennej práce sa v niektorých krajinách využívajú i dáta získané z populačného cenzusu. Na odhad veľkosti času, stráveného vykonávaním vybraných činností neplatennej práce v domácnostiach sa v európskom kontexte môžu využiť vybrané otázky z dotazníkových prieskumov ISSP modul rodina (2002, 2012) a prieskumu European Quality of Life Survey (2007, 2012).

Na Slovensku sa donedávna neplatennej práci nevenovala takmer žiadna pozornosť. V podmienkach SR bol interdisciplinárnym tímom z Ekonomickej fakulty UMB v Banskej Bystrici prvýkrát uskutočnený primárny výskum o neplatennej práci v rámci projektu VEGA1/1141/11 Trh práce v kontexte špecifik neplatennej práce, meranie jej rozsahu a dopadu na domácnosti, podnikateľskú sféru a ekonomiku, na ktorý v roku 2013 nadviazal výskumný projekt VEGA 1/0935/13 Neplatená práca ako potenciálny zdroj sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti a determinant individuálneho blahobytu. V súvislosti s cieľom zisťovania

boli získavané aj socio-demografické a ekonomické údaje o domácnostiach a ich členoch, ktoré by pomohli identifikovať vplyv faktorov ovplyvňujúcich veľkosť neplatenej práce.

1. Neplatená práca v domácnostiach

V živote človeka je z analytického pohľadu možné jeho denný čas rozdeliť na nepracovný a pracovný čas. Prvá kategória predstavuje nepracovnú činnosť, zahŕňajúcu osobnú starostlivosť jednotlivca o seba samého a jeho voľnočasové aktivity. Platená práca predstavuje čas, ktorý jednotlivec strávil v aktivitách, za ktoré bol finančne odmeňovaný a má to zmluvne podložené. Neplatená práca v domácnostiach v najširšom zmysle zahŕňa široký okruh činností mimo oficiálneho trhu práce, ktoré nie sú finančne odmeňované. V širšom vymedzení znamená akúkoľvek činnosť využívajúcu ekonomické zdroje na uspokojenie potrieb - prácu v domácnosti, starostlivosť o dieťa a iné závislé osoby, prácu v dobrovoľných organizáciách, pomoc v rodinnom podniku a pod. (Glosár rodovej terminológie, 2012).

Vymedzenie činností v domácnosti, ktoré sú charakterizované ako neplatená práca vychádza z definície SNA, t.j. ide o aktivity, ktoré sa nachádzajú mimo produkčných hraníc ESA alebo o aktivity, za ktoré vykonávateľ nezíska finančnú náhradu, ale môžu sa započítať do HDP. Do prvej skupiny činností sa v rámci neplatenej práce v domácnosti započítava príprava jedál, domáce práce – upratovanie, výroba a údržba textílií, pestovanie okrasných rastlín, starostlivosť o zvieratá – domácich miláčikov, oprava a údržba bytu a automobilu, nakupovanie a služby, starostlivosť o deti, o dospelých a dobrovoľnícka činnosť. Do druhej skupiny činností, ktoré sú zahrnuté do neplatenej práce v domácnosti, ale môžu byť ocenené na trhu patrí pestovanie úžitkových rastlín, chov hospodárskych zvierat a výstavba rekonštrukcie (Považanová, Paľa, 2011).

Podľa definícií Eurostatu je možné považovať za neplatenú prácu v domácnosti nasledujúce aktivity v členení podľa skupín (tabuľka 1).

Tab. 1: Druh a stručný popis činností týkajúcich sa domácnosti a starostlivosti o rodinu kvalifikovaných ako neplatená práca

	Druh činnosti	Stručný popis činnosti
1	Príprava jedál	Príprava jedál a občerstvenia, umývanie riadu, prestieranie a ďalšia činnosť súvisiaca s prípravou jedál
2	Domáce práce – upratovanie	Údržba domácnosti, upratovanie, čistenie, kúrenie, nosenie vody, úpravy a údržba pozemku okolo domu, ďalšia údržba domácnosti
3	Výroba a údržba textílií	Pranie, žehlenie, starostlivosť o odev, topánky, výroba textilu, ručné práce a ďalšia výroba a starostlivosť o textílie a obuv
4	Záhradkárstvo a starostlivosť o zvieratá	Pestovanie úžitkových a okrasných rastlín, chov hospodárskych zvierat a starostlivosť o domácich miláčikov a pod.
5	Výstavba a rekonštrukcie	Výstavba a oprava domu, oprava zariadenia, nábytku, oprava a údržba automobilu, výroba náradia do domácnosti, ďalšia výstavba a služby
6	Nakupovanie a služby	Nákupy tovarov a kapitálu, komerčné, administratívne, zdravotnícke, veterinárne, ďalšie osobné služby a ďalšie nákupy
7	Starostlivosť o deti	Fyzická starostlivosť, dozor (dohľad), čítanie, hranie, rozprávanie sa s deťmi, učenie a sprievod dieťaťa, navštevovanie školy, jaslí, ďalšie činnosti starostlivosti o dieťa
8	Starostlivosť o dospelých	Fyzická starostlivosť a pomoc závislému (invalidnému) dospelému členovi domácnosti, iná pomoc takémuto človeku
9	Dobrovoľníctvo	Dobrovoľníctvo je slobodne zvolená činnosť v prospech iných, vykonávaná bez nároku na odmenu

Pri kvantifikácii neplatenej práce v domácnosti budeme v ďalšom rozlišovať neplatenú prácu celkom a neplatenú prácu s vylúčením trhových činností.

Z vyššie uvedených činností sa do produkčných hraníc systému národných účtov započítavajú činnosti súvisiace s chovom hospodárskych zvierat, pestovaním úžitkových rastlín a s výstavbou a opravou domu. Pre výpočet veľkosti a hodnoty neplatenj práce v domácnosti je potrebné vyňať ich z celkového súčtu.

2. Prieskum v domácnostiach SR

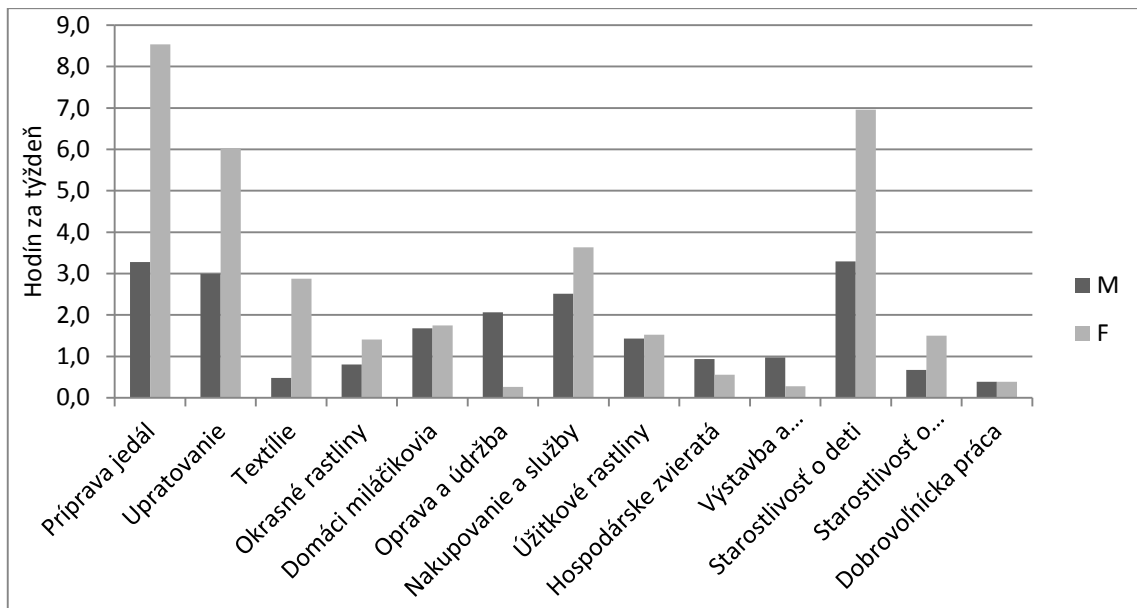
Dotazníkové prieskumy týkajúce sa zistenia objemu neplatenj práce v slovenských domácnostiach sa uskutočňovali v 2 etapách – predprieskum a hlavný prieskum. Prvý predprieskum časovo pokrýval koniec roka 2011, konkrétne obdobie 21. 11. - 13. 12. 2011. Bolo oslovených 233 domácností a v nich 763 jednotlivcov, vo všetkých krajoch SR. Detailnejšie výsledky predvýskumu boli publikované (Kaščáková, Nedelová, 2012).

Na základe výsledkov predprieskumu a na základe odporúčaní odborníkov boli v obsahu a forme dotazníka a v organizácii zisťovania urobené niektoré úpravy. Dotazník bol rozdelený do 12 modulov, 7 modulov bolo určených pre členov domácnosti (respondentov) a 5 modulov pre domácnosť ako celok, pričom referenčným obdobím bol rok 2011.

Hlavný prieskum, zastrešený grantom VEGA1/1141/11 sa uskutočnil v období 22. 2. – 2. 4. 2012. Celkovo bolo oslovených 1 564 domácností vo všetkých krajoch SR a v nich 4 435 jednotlivcov. Hlavný prieskum mal dva hlavné ciele: overiť hypotézy ekonomického aj neekonomického charakteru a vyčíslit' veľkosť neplatenj práce v domácnostiach SR s využitím informácií o týždennom objeme času, stráveného neplatenou prácou jednotlivcov v domácnostiach. Na dosiahnutie cieľa bolo potrebné zabezpečiť reprezentatívny výber domácností, aby nedošlo ku skresleniu výsledkov po spracovaní dotazníkov. Po konzultáciách s pracovníkmi Štatistického úradu SR a ich skúseností pri organizovaní podobných zisťovaní výskumný tím došiel k záveru, že je požadovaná reprezentatívnosť podľa priestoru (príslušnosť ku krajom), počtu členov domácnosti a podľa pohlavia. Spracovanie získaných údajov bolo realizované programom SPSS (PASW Statistics 18). Pri testovaní reprezentatívnosti výberu bola zvolená hladina významnosti 0,05 a na testovanie bol zvolený chí-kvadrát test dobrej zhody.

Po dosiahnutí reprezentatívnosti bolo potrebné zamerať sa tiež na výber výlučne relevantných a porovnateľných údajov. Vzhľadom na platnú legislatívu, do výpočtu celkového objemu neplatenj práce v domácnostiach na Slovensku ako aj za jednotlivé činnosti bola braná do úvahy len práca respondentov vo veku 15 rokov a starších. Pri deskripcii súboru opýtaných respondentov sme sa sústredili predovšetkým na druhý modul, týkajúci sa objemu času, ktorý respondenti venujú jednotlivým činnostiach, týkajúcim sa neplatenj práce v domácnosti. Pri sledovaní štruktúry týchto činností podľa pohlavia sa ukázali výrazné rozdiely medzi časom, stráveným mužmi a ženami pri príprave jedál, upratovaní, údržbe textílií, starostlivosti o okrasné rastliny, starostlivosti o deti i o dospelých, vo všetkých prípadoch v prospech výraznejšieho podielu ženskej časti populácie na týchto činnostiach. V prípade opráv a údržby i výstavby a rekonštrukcií bol tento podiel vyšší v prospech mužskej časti populácie (graf 1). Celkový priemerný týždenný čas, strávený mužmi neplatenou prácou v domácnosti bol 21,41 hodín, u žien to bolo 35,58 hodín. Zo získaných údajov a vypočítanej smerodajnej odchýlky bola zrejmá pomerne vysoká variabilita odpovedí na otázku objemu stráveného času na všetky druhy činností neplatenj práce v domácnosti.

Celkovo celý súbor sledovaných respondentov vykázal týždenný objem neplatenj práce 25,8 hodín, čo predstavovalo denný objem približne 3,7 hodín (222 minút), t.j. porovnateľnú hodnotu s údajmi, získanými v TUS zisťovaní v niektorých európskych krajinách. V jednočlenných domácnostiach pripadalo týždenne 26 hodín neplatenj práce na člena domácnosti, v dvojčlenných domácnostiach 34,1 hodín na jedného člena domácnosti, v trojčlenných 23,9 hodín, v štvorčlenných 22,1 hodín a v päť a viacčlenných 20,9 hodín, vo všetkých prípadoch vždy na člena domácnosti.

Obrázok 1: Štruktúra týždenného objemu neplatenj práce podľa jednotlivých činností a pohlavia (v hod/týždeň) v roku 2011

Pri porovnávaní rozdielov medzi mužmi a ženami sa ukázal aj rozdiel stráveného času v platenom zamestnaní. Týždenný objem času, stráveného v platenom zamestnaní bol u mužov $43,8 \pm 12,7$ hodín a u žien $39,7 \pm 13,8$ hodín.

Diferencovaná bola tiež situácia v objeme neplatenj práce v jednotlivých krajoch. Najvyšší priemerný týždenný objem neplatenj práce vykázali domácnosti v Žilinskom kraji (88,84 hodín za domácnosť), ďalej v Nitrianskom kraji (86,26 hodín), v Trnavskom kraji (81,79 hodín), v Prešovskom kraji (79,23 hodín), v Banskobystrickom kraji (72,38 hodín), v Košickom kraji (70,88 hodín), v Trenčianskom kraji (69,79 hodín) a v Bratislavskom kraji (54,99 hodín).

Veľmi podobné výsledky ukázalo aj opakované zisťovanie, realizované v rámci prieskumu, zastrešeného výskumným grantom VEGA 1/0935/13. Dotazníkovým prieskumom bolo oslovených 2 247 respondentov v 861 domácnostiach. Na dosiahnutie reprezentatívnosti podľa priestoru, pohlavia, veku (3 vekové kategórie) boli použité váhy, pričom oporou výberu boli údaje z SODB 2011. Databáza domácností bola reprezentatívna podľa počtu členov domácností.

3. Prístupy k výpočtu veľkosti neplatenj práce

Podstata merania hodnoty neplatenj práce je založená na myšlienke finančného ocenenia. Pri jej meraní je možné postupovať inputovou a outputovou metódou. V prípade prístupu pomocou outputu sa priraduje finančná hodnota domácej produkcii, ktorá bola vyprodukovaná pomocou neplatenj práce. Na ocenenie sa používajú trhové ceny dostupných substitútov tovarov a služieb, ktoré sú produkované domácnosťami. Z dôvodu absencie údajov množstva outputov vyprodukovaných v domácnosti ako aj problému vymedzenia výsledkov služieb (napr. výchova detí) nebude tento prístup na výpočet veľkosti neplatenj práce ďalej využitý. V prípade, že sa zvolí inputový prístup, je potrebné prijať predpoklad, že hodnota tovarov a služieb vyprodukovaná v domácnosti sa rovná nákladom na jej produkciu. Napriek tomu, že produkcia domácností, ktorá nie je ponúkaná na trhu vyžaduje aj ďalšie vstupy, nielen prácu, používa sa pri nej len práca, ktorá sa následne ohodnotí (Považanová - Paľa, 2011).

Z inputových metód sa najčastejšie používa metóda trhovo-nákladového ocenenia, ktorá vychádza z ocenenia výkonu neplatenj práce porovnaním s cenou adekvátnej (substitučnej) neplatenj práce, t. j. mzdou za túto prácu. Pri generalistickom prístupe sa vychádza zo mzdy osoby profesionálne sa starajúcej o domácnosť, kým pri špecializovanej metóde sa vychádza

zo mzdy osôb špecializovaných na určitý druh činnosti (kuchár, upratovačka, opatrovatelka, a pod). Veľkosť neplatennej práce je potom možné vypočítať nasledujúcim spôsobom:

$$\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N X_i \cdot H_{ij} \cdot W_j \cdot 365 \quad W_j = \frac{1}{t_j} \sum_{k=1}^{t_j} W_k^j$$

kde

N je veľkosť výberového súboru,

X_i – extrapoláčny faktor (váhy, pomocou ktorých sa zovšeobecňuje hodnota z výberu),

t_j – počet aktivít neplatennej práce v j -tej skupine,

H_{ij} – počet hodín strávených na neplatennej práci z j -tej skupiny aktivít za jednu časovú periódu odpovedajúcej i -temu jednotlivcovi ,

W_j – priemerná mzda zo špecializovaných pozícií v j -tej skupine,

W_k^j – mzda k -tej špecializovanej pozície v j -tej skupine.

4. Hodnota neplatennej práce

Pre výpočet objemu neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku a vyjadrenie jej podielu z objemu HDP bola zvolená inputová metóda a generalistický prístup. Preto bolo potrebné oceniť všetky druhy činností tvoriacich neplatenú prácu v domácnosti priemernou hrubou mesačnou mzdou za porovnateľné činnosti v národnom hospodárstve SR podľa Klasifikácie zamestnaní (KZAM) postupne za roky 2010 a 2011 podľa dostupnosti údajov. Dobrovoľnícka činnosť bola ocenená priemernou hodinovou mzdou za všetky činnosti tvoriace neplatenú prácu v domácnosti.

Hrubá mesačná mzda bola prepočítaná na priemernú hrubú hodinovú mzdu v jednotlivých zamestnaniach, pričom pri výpočte bol použitý priemerný mesačný počet pracovných hodín v roku. Týždenný objem času venovaného na jednotlivé činnosti v domácnosti v hodinách bol vynásobený hrubou hodinovou mzdou porovnateľného zamestnania. Hodnota neplatennej práce za všetky činnosti a všetkých respondentov bola agregovaná za domácnosti podľa počtu jej členov. Jednotlivým typom domácností podľa počtu členov boli pridelené váhy podľa zastúpenia domácností vo výbere. Týždenná hodnota neplatennej práce bola prenasobená počtom týždňov v roku a jej ročná hodnota vydelená objemom HDP v roku 2011, ktorý publikoval Štatistický úrad SR, vo výške 68 974,2 mil. Eur.

Výsledný podiel hodnoty neplatennej práce bez trhových činností z objemu HDP vytvoreného v SR v roku 2011 bol 24,5 %. V prípade, že by sme do hodnoty neplatennej práce zahrnuli trhové činnosti (v prípade klasifikácie činností v domácnosti by išlo o chov hospodárskych zvierat, pestovanie úžitkových rastlín, výstavbu a rekonštrukcie), podiel neplatennej práce vytvorenej v domácnostiach by bol 27,6 % z objemu HDP vytvoreného v roku 2011.

Pri použití rovnakej metodiky výpočtu, hrubej priemernej mesačnej mzdy vo vybraných kategóriách zamestnaní v roku 2011 a predbežnej informácie o objeme HDP za rok 2012 vo výške 71 096 mil. Eur by bol podiel neplatennej práce v domácnostiach na Slovensku na objeme vytvoreného HDP v roku 2012 bez trhových činností 27,5 %, so započítaním trhových činností 31,3 %.

5. Záver

Príspevok podáva metodologický pohľad na možnosti kvantifikácie neplatennej práce v domácnostiach. Dotazníkový prieskum sa ukázal byť vhodným prostriedkom na získanie údajov kvantitatívneho (týždenný objem času venovaného neplatennej práci v štruktúre podľa činností) ale aj kvalitatívneho charakteru (postoje, motívy, očakávania). Výsledky výskumu potvrdili očakávania ohľadom pomerne vysokého týždenného objemu neplatennej práce v domácnostiach (v priemere viac ako 20 hodín na osobu v domácnosti, vo veku nad 14 rokov) a očakávaných rozdielov v objeme neplatennej práce u žien a mužov s ohľadom na diferencie v závislosti od druhu vykonávanej práce. Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim rozsah neplatennej

práce v domácnostiach sa ukázal byť druh bývania (domácnosti žijúce v rodinných domoch mali vyšší objem neplatennej práce) a typ obce, pričom domácnosti žijúce v krajských mestách mali výrazne najnižší objem vykonávanej neplatennej práce oproti domácnostiam žijúcim na vidieku. Rozsah neplatennej práce v domácnostiach v krajoch rástol „severozápadným“ smerom s najnižším objemom neplatennej práce v Bratislave a najvyšším a Prešovskom kraji.

V ďalšom výskume chceme nadviazať na deskripciu rozdielov v objeme a štruktúre neplatennej práce analýzou vplyvu prevažne neekonomických faktorov ako sú motívy, postoje a očakávania. Z doterajšieho výskumu sa ukazujú ako silnejšie pôsobiace oproti ekonomickým, čím sa Slovensko radí medzi krajiny s tradicionalistickými a prevažne rodinne založenými vzťahmi, ktoré sa premietajú aj do oblasti vykonávania neplatennej práce v domácnosti.

Súčasne je možné skúmať a identifikovať spotrebiteľský potenciál, jeho orientáciu a zameranie z hľadiska využívania/nevyužívania trhových substitútov neplatennej práce a odhalenie rozhodujúcich determinantov smerujúcich ku vzniku dopytu, respektíve, odmietaniu ponuky aktérov pôsobiacich na oficiálnom trhu.

Uvažujeme tiež o možnosti použitia iných metód ocenenia hodnoty neplatennej práce, napr. použitie špecialistického prístupu. Pri ohodnotení dobrovoľníckej práce je tiež možné uvažovať diferencované postupy jej ocenenia.

6. Literatúra

- [1] Dobrovoľníctvo. Dostupné na internete: <http://www.mvro.sk/sk/dobrovolnictvo>
- [2] Harmonised European Time use Survey. Dostupné na internete: www.tus.scb.se/
- [3] Hospodáriace domácnosti podľa počtu členov (SODB 2011). Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=73572>
- [4] KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G. 2012. Možnosti odhadu veľkosti neplatennej práce v domácnostiach SR. In Forum Statisticum Slovacum. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2012. Roč. 8, č. 5 (2012). ISSN 1336-7420.
- [5] KIKA, M., MARTINKOVIČOVÁ, M. 2012. Neekonomické súvislosti neplatennej práce. In: Trh práce v kontexte špecifik neplatennej práce, meranie jej rozsahu a dopadu na domácnosti, podnikateľskú sféru a ekonomiku: zborník vedeckých štúdií VEGA 1/1141/11. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2012. ISBN 978-80-557-0437-1.
- [6] PAĽA, J., POVAŽANOVÁ, M. 2011. Metódy merania monetárnej hodnoty neplatennej práce. In : Nové trendy – nové nápady 2011. Znojmo: Súkromná vysoká škola ekonomická Znojmo s.r.o. 1. Vyd. September, 2011. ISBN 978-80-87314-20-3.
- [7] Revidované ročné údaje HDP za roky 1995 - 2011 a predbežné údaje za rok 2012 v bežných cenách. Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=74791>
- [8] Statistical Yearbook of Slovak Republic 2012. Bratislava: VEDA. 2012. ISBN 978-80-2247-1266-7.

Článok vznikol s podporou projektov VEGA 1/1141/11 a VEGA 1/0935/13.

Adresa autorov:

Alena Kaščáková, Ing. PhD.
Ekonomická fakulta UMB
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
alena.kascakova@umb.sk

Gabriela Nedelová, RNDr. PhD.
Ekonomická fakulta UMB
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
gabriela.nedelova@umb.sk